

HELSINGIN KIELTÄ 1970-LUVULTA

Heikki Paunonen *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta.* Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki 1995. 278 s. ISBN 951-45-6934-2.

Heikki Paunosen jo vuosia sitten käsi- kirjoitteena ilmestynyt tutkimus on vihdoin julkaistu kirjana. Monet nykypuhekielen ja puhe-suomen kehityksen tutkijat ovat käyttäneet tutkimusta lähteenä. Näin ollen on perusteltua, että teos edes nyt 13 vuotta myöhässä on saatu julkaistuksi.

Mielessä käy, että teoksesta olisi pitänyt tehdä uusittu, kokonaan siistitty laitos, kun kerran painatustyöhön on lähdetty. Se olisi kuitenkin vaatinut mahdollisten uudempien lähteiden huomioonottoa ja työn kokoamista tämänhetkisen tutkimustradition kannalta. Tämä taas olisi aiheuttanut jonkinlaisen edestakaisen liikkeen: teos, johon on viitattu, joutuisi viittaamaan niihin teoksiin, joissa puolestaan on viitattu siihen itseensä. Tästä mainitsee Paunonen itsekin alkusanoissaan. Erityisesti Paunosen tutkimukseen mielenkiintoisesti kutoutuisivat Pirkko Nuolijärven tutkimukset.

Kaiken edellä esitetyn vuoksi on siis järkevää, että vanha työ on sellaisenaan nyt tuotu luettavaksi. Taulukoiden numerointi ja ulkoasu ylipäänsä saisi kuitenkin olla siistimpi. Hyvä lisä alkuperäiseen käsikirjoitukseen ovat Kaisu Juuselan huolellisesti valitsemat, sitä huomattavasti elävöittävät kielennäytteet. Ne auttavat lukijaa havainnollisesti todentamaan Paunosen tutkimukseensa kirjaamia seikkoja laajemmasta kontekstista.

Kielennäytteiden lisäksi teokseen olisi voinut lisätä jotain muutakin. Nimittäin lähdeluettelossa mainittujen painamattomien lähteiden joukosta Honkasalon, Matilaisen

ja Savosen Helsingin puhekielestä tekemät loppuheitutkimukset kuuluisivat luontevasti tässä tutkimuksessa esitetyn rinnalle ja täydentäisivät sitä olennaisesti. Näiden töiden tuloksista olisi teoksessa voinut esittää tärkeimmän vaikkapa erillisissä artikkeleissa. Myös Sorsakiven työn tulokset Helsingin puhekielen muuttuvasta infinitiivijärjestelmästä olisivat rikastaneet nyt julkaistun tutkimuksen antia.

Teoksen sivuilla 24–25 esitellään Helsingin puhekielen tutkimuksen tavoitteet erittäin selkeästi; suuri osa näistä tavoitteista on pystytty saavuttamaan jo tässäkin osatutkimuksessa.

Tutkittavina Helsingin puhekielen puhujina on ns. hienomman kaupunginosan Töölön ja työläiskaupunginosan Sörnäisten asujia. Töölöstä tutkittavina ovat ensimmäisen ja toisen sosiaaliryhmän vanhat, keskiikäiset ja nuoret, Sörnäisistä taas toisen ja kolmannen sosiaaliryhmän vanhat, keskiikäiset ja nuoret. Kaikista ryhmistä on mukana 4 miestä ja 4 naista; näin ollen tutkittavia puhujia tässä on yhteensä 96. Nauhoitukset on tehty jo 1970-luvulla.

Sisällysluettelo antaa kuvan suhteellisen yksitoikkoisesta, miltei vain äännehistoriaan pohjaavasta luettelovasta murrekirjasta, mutta teos osoittautuukin alaotsikon mukaisesti historian ja nykyvariaation lan-koja kiintoisasti yhdistäväksi tiennäyttäjäksi Helsingin puhekieleen. Koko teoksen läpi kulkee muutamia olennaisia ketjuja, jotka kaiken aikaa ikään kuin elastisesti vaikuttavat toinen toiseensa.

Tutkimus nousee helsinkiläispuheen kaksinapaisesta taustasta — vanhan kansankielen ja norminmukaisen kirjakielen erilaisten vaikutusten yhtäaikaisesta vetovoimasta. Monet ensi silmäykseltä hyvin helsinkiläisiltä tuntuvat ilmiöt pohjaavatkin moninaisiin kansankielen ilmaisutapoihin, joita pyrkimys korrektiin kirjakieleen on sitten muuttanut. Helpoimmin Helsingin puhekieleen ilmeisesti ovat jääneet elämään sellaiset murrepiirteet, joita itä- ja länsimurteet yhdessä tukevat.

Sosiaalisen taustan aiheuttamat pyrkimykset luovat toisen vaikutusketjun, jossa helposti tiedostettavissa ja itse hallittavissa olevissa piirteissä puhuja pyrkii itseään ylempänä olevaan sosiaaliseen ryhmään. Tästä ovat esimerkkinä sörnäisläiset keskiikäiset naiset. Monet seikat mielletään kielteisiksi murteellisuuksiksi ja niiden käyttöä vältellään leimautumisen pelosta. Miehet naisia vähemmän tavoittelevat kirjakielistä ilmaisua, ja nuoret taas suorastaan pyrkivät tiedostamissaan ilmiöissä etäänymään kirjakielestä; tämä pyrkimys on nähtävissä kaikilla nuorilla sosiaaliryhmästä ja asuinpaikasta riippumatta. Hyvin vaikuttava on sivun 155 kuvio, josta selvästi näkyy *minä*-pronominin yleiskielisten esiintymien suuri osuus kaikilla vanhoilla ja aivan mitätön osuus molempien kaupunkinosien nuorilla. Nuorilla varsinaiset murteellisuudet eivät kuitenkaan ole suosiossa, pikapuhemuodot kyllä. Töölöläisnuoret saattavat kuitenkin tietämättään lapsuuden mallin mukaan puhua »liian hyvin» muodin vastaisesti, erityisesti diftongin avartumistapauksissa. Kun ristikkäiset pyrkimykset alkavat leimata puhetta, kielen kokonaisrakenteen funktionaalisuus vähenee.

Eri ilmiöiden tiedostettavuusaste ei kuitenkaan yksinään ole vaikuttamassa kielenmuutokseen, josta teoksessa hyvin pitkälti on kysymys. Erittäin mielenkiintoisesti Paunonen tuo esille, miten kielen omat

mekanismit pakottavat puhujia tiettyihin valintoihin. Esimerkiksi partitiivin tietyt äänneasut saattavat johtaa koko systeemin särkymiseen, kun taas leksikaalistumat, joita ei mielletä jonkin kokonaisrakenteen osaksi, ovat helpommin kielen kokonaisuuden sietämiä. Useat poikkeamat osoittautuvatkin alkuvaiheessa leksikaalisiksi poikkeamiksi; muutaman lekseemin voimakas leimaa-antavuus ja toisaalta poikkeaminen yleisestä puhetavasta on tyypillistä kielenmuutokselle. — Samoja ilmiöitä olen havainnut Pyhämaan Kettelissä tekemässäni loppuheittotutkimuksessa (*Loppuheitto lounaismurteiden luoteisryhmässä — muutoksen ja variaation ongelmia*, suomen kielen pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1979).

Paunonen esittelee myös kolmannen vaikuttajan, Helsingin kaksikielisyyden, joka on todennäköisesti aiheuttanut monenlaista kielen yksinkertaistumista Helsingin kielessä.

Sekalaiselta murrepohjalta nouseva kieli ja siihen vaikuttanut kielen ohjailu sekä kaksikielisyyden ovat yhdessä johtaneet kielimuotoon, jota voitaneen kutsua Helsingin puhekieleksi. Tästä kielimuodosta ovat puhutun kansankielen hienojakoiset distinktiot usein kadonneet, ja tilalle on tullut varsin karkeakin automaatio, joka monin paikoin on redundanttia eikä niin ilmaisuvoimainen kuin kansankieli aikanaan. Tästä esimerkkinä on suomen kielen varsin omaperäinen ja monimutkainen omistussuhdejärjestelmän viittausverkosto, jota sekä kirjakielen ohjailijat että yksittäiset kielenkäyttäjät ovat yksinkertaistaneet. Omistussuhdejärjestelmän rakenteen kuvaus on tutkimuksen raskaslukuisin, mutta ehkä myös antoisin ainakin siinä mielessä, että lukija tajuaa, etteivät mitkään yksinkertaistavat väittämät, kuten »nykyisin ei käytetä enää possessiivisuffikseja», sellaisenaan pitää paikkaansa. Kaikki asiat ovat huomattavasti

hienosyisempiä.

Paunonen löytää aineistostaan huomattavasti säännönmukaisuuksia, mutta hän uskaltaa ottaa esille myös vastaesimerkit. Niinpä kauniit kehittelmät saattavat hetkeksi murentua täysin, mutta vähitellen Paunonen pystyy toiseen suuntaan mennen rakentamaan murenista uuden rakennelman. Tämän rakennustyön seuraaminen on varsin jännittävää. Useat kauniit kuvat valitettavasti hajoavat siihen, että tutkittavat puhujaryhmät ovat sisäisesti melko heterogeenisiä.

Tutkimus on kokonaisuudessaan tarkkaa ja hyvää sosiolingvististä työtä; monipuolisessa kuvaamisessa Paunonen antaa suorastaan metodista ohjausta ja mallia muille variaatiotutkimuksen tekijöille. Muutamissa kohdin tutkimus on tavattoman syvälle yksityiskohtiin puretuvaa erittelyä — näissä tapauksissa jo hieman hankalalukuistakin. Erityisesti partitiivimuotojen kuvauksessa yksityiskohtaisuus tuo kuitenkin hyvin mielenkiintoisia näkymiä keskenään limittyvien ja toisiinsa diakronis-kausalisessa suhteessa olevien muutosten ketjusta (s. 128–129). Samoin diftongien eriasteisen avartuneisuuden tarkka kuvaus osoittaa variaation hienojakoisuuden. Pelkkä yleistulos ei kertoisikaan tarpeeksi — niinpä ilmiöt on aina selvitelty sekä sanoit-

tain että ryhmittäin. Tutkimus ei jää pelkäkksi kuvaukseksi, vaan Paunonen esittää varteenotettavia teoreettisia näkemyksiä kielenmuutoksesta ja variaatiosta yleensä.

Teoksen otsikko lupaa ehkä hieman liikaa, toisaalta alaotsikon »Huomioita» vapauttaa kaikista lupauksista. Otsikossa olen myös näkevinäni kontrastia ruotsin kieleen Helsingissä ja siitäkin kirjassa puhutaan, mutta toisaalta otsikko panee odottamaan myös hieman laajempaa kielen kuvausta leksikaaliseen ja syntaktiseen suuntaan.

Helsingin puhekielestä kiinnostuneelle maallikolle teos on käsittääkseni melko vaikealukuinen ja jossakin määrin epähavainnollinen; maallikolle varmasti parasta antia ovat kirjan lopussa olevat kielennäytteet sekä kirjan alussa oleva historiallinen katsaus Helsingin puhekielen taustaan.

Kirjaa sulkiessa ei-helsinkiläisen kielentutkijan mieleen nousee ajatus: miten mielenkiintoista olisikaan tutkia, kuinka paljon 1970-luvun helsinkiläisyyksiä on havaittavissa 1990-luvun loppupuolella esimerkiksi oululaisten ja turkulaisten lasten ja nuorten puheessa. ■

KIRSTI SIITONEN

*Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos,
Fennicum, 20014 Turun yliopisto
Sähköposti: KISIITO@sara.cc.utu.fi*

NEUVOJA JA NÄKÖKULMIA

Suomi toisenavieraana kielenä — ajatuksia kielestä, kulttuurista, metodeista. Toimittanut Marjut Vehkanen. Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitos. Edita & Helsinki 1996. 142 s. ISBN 951-37-1742-9.

Marjut Vehkasen toimittama artikkelikokoelma on katsaus suomen oppimiseen ja erityisesti opettamiseen toisena ja

vieraana kielenä. Aiheesta käydään vilkasta keskustelua, koska suomi toisena kielellä on saanut statuksen omana koulu- ja op-